

elçisi Kanıbay el-Yûsufî ile birlikte İstanbul'a gönderdi. Bu ilişkiler, Fâtih Sultan Mehmed'in hac yolundaki su havuzlarının çoğaltılmasıyla ilgili teklifinin Akkoyunlular ve Dulkadiroğulları ile iyi ilişkiler içinde bulunan İnal tarafından reddi üzerine bozulmuştur.

Karamanoğlu İbrâhim Bey'in 860 (1456) yılında Memlükler'in elindeki Tarsus, Adana ve yöresini ele geçirmesi İnal'ın tepkisini çekti. Ertesi yıl Emîr Hoşkadem kumandasında Kahire'den sefere çıkan Memlük ordusu Karamanoğulları'na ait dört kaleyi aldı, Lârende'yi (Karaman) ve bazı köyleri yağmaladı. Karamanoğlu İbrâhim'in elçilerinin Kahire'ye gelerek itaat arzetmesi üzerine Memlük-Karamanoğulları ilişkileri düzeldi.

İnal dönemi Memlük dış politikasının en önemli ayağı Kıbrıs'tır. Sultan Barsbay zamanında 829'da (1426) fethedilen Kıbrıs bu tarihten itibaren Memlük Devleti'ne tâbi oldu. Kıbrıs Kralı II. John'un 1458'de ölümünün ardından kızı Charlotte tahta çıkınca üvey kardeşi James 863 (1459) yılında bir heyetle Kahire'ye geldi ve tahtı ele geçirmek için İnal'dan yardım istedi. James'i Kıbrıs nâibi olarak tayin eden İnal ona yardım sözü verdi ve durumu yerinde incelemek üzere Tağrıberdi et-Tayyârî el-Hasekî'yi Kıbrıs'a gönderdi. Kıbrıs'tan Franklar'dan bir grupla birlikte dönen Tağrıberdi'nin yanındakilerin bir kısmı Charlotte'u, bir kısmı James'i destekliyordu. Durumu değerlendiren İnal, Charlotte'un tahtta kalmasını uygun gördü. Ancak memlük emîrleri buna tepki gösterip Charlotte'u destekleyenlere saldırdılar. Bunun üzerine sultan James'i desteklemek için Kıbrıs'a ordu göndermek zorunda kaldı (864/1460). Kıbrıs'ta kısmî başarı elde eden Memlük donanması hem çarpışmalar sırasında hem dönüş yolunda yakalandığı fırtına sebebiyle ağır kayıplar verdi. Memlükler'den bir kısmı James'e destek vermek üzere ada da kaldı.

Bu sırada, bir süreden beri hasta olan el-Melikü'l-Eşref, hastalığının ağırlaşması üzerine yerine oğlu el-Melikü'l-Müeyyed Ahmed'i tahta çıkardı ve emirlerden onun için biat aldı. Bir gün sonra da 15 Cemâziyelevvel 865'te (26 Şubat 1461) vefat etti. Kaynaklarda esmer, uzun boylu ve köse (ecrûd) olarak tasvir edilen İnal'ın okuma yazma bilmediği, kan dökmekten sakındığı, zeki ve sabırlı, savaş oyunlarına vâkıf, cesur bir hükümdar olduğu kaydedilmektedir. Birçok Memlük sultanı gibi o da sağlığında kendisine Kahire dışında

bir türbe, bu türbenin yakınında da bir medrese inşa ettirmiştir.

el-Melikü'l-Eşref İnal'ın dönemindeki en önemli malî reform para sisteminin iyileştirilmesidir. İnal, kendisinden önceki sultanlar tarafından tedavüle çıkarılan ayarı düşük paraları tedricî olarak piyasadan kaldırmak için mücadele etmiş ve bunda başarılı olmuştur. Sultan, ilk olarak 861'de (1457) Şam'da darbedilen düşük ayarlı dirhemlerin kullanımını yasaklamak istemiş, ancak bundan zarar edceklerini düşünen memlüklerle halkın bu konuda kendisine karşı geleceğini haber alarak bu teşebbüsünden vazgeçmişti. Ertesi yıl kendi adına darbettirdiği dinar ve dirhemlerdeki altın ve gümüş oranlarını belirleyerek sabitlemiş, ayarı bozuk paraları tedavülden kaldırmış, halkın bundan zarar görmesini engellemek için de fiyatları üçte bir oranında düşürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdi, *en-Nücûmü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, XVI, 3-137; a.mlf., *el-Menhelü's-şâfi*, III, 209-212; a.mlf., *Havâdisü'd-dühûr* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1410/1990, II, 414-610; Se-hâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, II, 328-329; a.mlf., *Vecîzü'l-kelâm fi'z-zeyl 'alâ Düveli'l-İslâm* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr.), Beyrut 1416/1995, II, 674-738; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, II, 307-369; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 288; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), IX, 449; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlükler*, İstanbul 1991, s. 117-118; J. Sauvaget, "Noms et surnoms de mamelouks", *JA*, CCXXXVIII (1950), s. 40; Ahmet Ateş, "İstanbul'un Fethine Dâir Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", *TD*, IV/7 (1953), s. 11-50; M. Ç. Şehâbeddin Tekindağ, "Fatih'le Çağdaş Bir Memlüklü Sultanı Aynal el-Ecrûd", *a.e.*, XXIII (1969), s. 35-50; a.mlf., "Fatih Devrinde Osmanlı-Memlüklü Münâsebetleri", *a.e.*, XXX (1976), s. 73-98; a.mlf., "İnal (Aynâl) al-Ađjrûd", *Eİ²* (İng.), III, 1198; M. Sobernheim, "İnal", *İA*, V/2, s. 989-990.

CENGİZ TOMAR

el-MELİKÜ'L-EŞREF, Mûsâ

(الملك الأشرف موسى)

Ebü'l-Feth el-Melikü'l-Eşref
Muzaferüddin Mûsâ b. el-Melikü'l-Âdil
Muhammed b. Eyyûb
(ö. 635/1237)

Eyyûbîler'in
el-Cezîre ve Dimaşk kolu hükümdarı
(1200-1237).

576'da (1180) Kahire'de veya 578'de (1182) Kerek'te doğdu. Babası I. el-Melikü'l-Âdil tarafından Emîr Fahreddin b. Osman ez-Zencebîlî'nin nezâretinde Ku-

dûs'e gönderildi. 598'de (1201-1202) Urfa'nın (Ruha) yönetimiyle görevlendirildi, daha sonra Harran'ın idaresi de ona verildi (İbn Hallikân, V, 330).

el-Melikü'l-Eşref, kendisine verilen el-Cezîre (Meyyâfârikın) bölgesinde Eyyûbî nüfuzunu güçlendirmek amacıyla 599 (1202-1203) yılında babasının emriyle Mardin Artukluları'nın merkezi Mardin'i kuşattı. Mardin hâkimi bu olayın ardından Eyyûbîler'i metbû olarak tanımak zorunda kaldı. el-Cezîre'de Eyyûbî-Zengî hânedanları arasındaki nüfuz mücadelesinin bir sonucu olarak Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah ile 19 Şevval 600'de (20 Haziran 1204) Beyennehreyin denilen yerde yaptığı savaşı kazanarak bölgede etkili bir güç haline gelen el-Melikü'l-Eşref, Şâban 601 (Nisan 1205) tarihinde Harput'u muhasara etti. Ancak bu defa I. Gıyâseddin Keyhusrev'in devreye girmesi sebebiyle bir netice alamadı. el-Melikü'l-Âdil 604 (1207-1208) yılında ülkeyi oğulları arasında taksim ettiği zaman el-Cezîre'yi el-Melikü'l-Eşref'e verdi. Ahlat hâkimi olan ağabeyi el-Melikü'l-Evhad ölünce babasının rızası ile bu şehri de hâkimiyeti altına alan el-Melikü'l-Eşref (607/1210) böylece el-Cezîre'deki hâkimiyet alanını Doğu Anadolu'ya kadar uzatma imkânı buldu.

Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus, Kuzey Suriye'nin en önemli şehri olan Halep'in hâkimi el-Melikü'z-Zâhir Gâzî'nin ölümü ve tahta henüz üç yaşındaki oğlu el-Melikü'l-Azîz'in geçmesi üzerine (613/1216) Halep seferine çıktı. el-Melikü'l-Azîz'in annesi Dayfa Hatun el-Melikü'l-Eşref'in kız kardeşiydi. el-Melikü'l-Eşref, Dayfa Hatun ve Atabeg Şehâbeddin Tuğrul'un yardım çağrısı üzerine Halep'e gelerek ordunun kumandasını ele aldı ve İzzeddin Keykâvus'u hileyle de olsa Halep önlerinden uzaklaştırmayı başardı (615/1218). Bu olayın ardından el-Melikü'l-Eşref'in nüfuzu Kuzey Suriye ve asıl hâkimiyet sahası olan el-Cezîre bölgesinde oldukça güçlendi. Musul'u elinde bulunduran Bedreddin Lü'lü', el-Melikü'l-Eşref'i metbû tanıdığını ilân etti. Bu gelişmeden endişe duyan Erbil hâkimi Muzaferüddin Kökböri, Sincar hâkimi II. İmâdüddin Zengî ve Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nâsirüddin Mahmûd aralarında bir ittifak kurarak el-Melikü'l-Eşref'e karşı cephe aldılar. İttifaka sonradan Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus da katıldı. Ancak Keykâvus'un el-Melikü'l-Eşref'e karşı düzenlediği sefer sırasında rahatsızlanarak Si-

vas'a dönmesi ve ardından ölümü ittifa-
kın başarıya ulaşmasını engelledi. Bu du-
rum karşısında Kökbörü, el-Melikü'l-İ-Şe-
şref'e tâbi olan Hakkâriye bölgesi hâkimi
el-Hakkârî'yi (İmâdüddin Ebû'l-Abbâs Ah-
med b. Ali İbnü'l-Meşûb) ona isyan etme-
si için kışkırttı. Bu isyanı bastırmayı ba-
şaran el-Melikü'l-İ-Şeşref, Zengîler'in Sin-
car'daki hâkimiyetine de son verdi. Zen-
gîler'den Ferruhsâh, Rakka karşılığında
Sincar'ı el-Melikü'l-İ-Şeşref'e teslim etti
(617/1220).

Aynı yıl içinde Azerbaycan ve çevresin-
de beliren Moğol tehlikesi karşısında Gür-
cüler ve ardından Abbâsî Halifesi Nâsır-
Lidînillah, el-Melikü'l-İ-Şeşref'e elçi gönde-
rerek asker talebinde bulundu. el-Meli-
kü'l-İ-Şeşref, Dimyat'ta Haçlılar tarafından
muhasara edilmekte olan ağabeyi el-Meli-
kü'l-Kâmil'in yardımına gitmek için ha-
zırlık yaptığını söyleyerek her iki taraftan
da özür diledi. Eşref bu olayın ardından,
Dimaşk hâkimi olan kardeşi el-Melikü'l-
Muazzam İsâ'nın ısrarıyla el-Melikü'l-Kâ-
mil'e yardım için harekete geçti. Bu iki
Eyyûbî melikinin yardıma gelmesi sonucu
kuvvat dengeleri değişti ve varılan anla-
şma sonucunda Haçlılar Dimyat'tan kayı-
sız şartsız çekildiler (618/1221).

Haçlılar'ın bertaraf edilmesinin ardın-
dan el-Melikü'l-İ-Şeşref ile el-Melikü'l-Kâ-
mil, Dimaşk'ı elinde tutan kardeşleri el-
Melikü'l-Muazzam aleyhine gizli bir itti-
fak kurdular. Halep hâkimi el-Melikü'l-
Azîz ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü' de
kısa bir süre sonra bu ittifaka katıldılar.
el-Melikü'l-Kâmil'in Eyyûbî ülkesinin ta-
mamında hatırı sayılır bir otorite tesis et-
mek istemesi ve el-Melikü'l-Muazzam'ın
da Suriye'de yayılmacı bir politika izleme-
si iki kardeşi karşı karşıya getirdi. Kardeş-
lerinin kendisine karşı ittifağını haber
alan el-Melikü'l-Muazzam, Erbil hâkimi
Kökbörü ile ittifak yaptığı gibi el-Melikü'l-
Eşref'in Ahlat nâibi olan kardeşi el-Meli-
kü'l-Muzaffer Şehâbeddin Gâzî'yi de is-
yana teşvik etti. el-Melikü'l-İ-Şeşref'in isyanı
bastırmak üzere Ahlat'a yönelmesinden
yararlanan Kökbörü Musul'u kuşattı; el-
Melikü'l-Muazzam da el-Melikü'l-İ-Şeşref'in
kontrolündeki el-Cezîre bölgesine girmek
için hazırlık yaptı. Ancak ağabeyi el-Meli-
kü'l-Kâmil'in tehdidi karşısında hazırlığı-
nı durdurmak zorunda kaldı. Müttefikle-
rinden yardım alamayan el-Melikü'l-Mu-
zaffer Şehâbeddin Ahlat'ı ağabeyi el-Meli-
kü'l-İ-Şeşref'e teslim etti (621/1224). el-
Melikü'l-İ-Şeşref Meyyâfârikin dışındaki bü-
tün bölgeleri onun elinden aldı.

Kardeşlerine karşı ittifak girişimi ba-
şarısızlığa uğrayan el-Melikü'l-Muazzam
bu defa Celâleddin Hârizmşâh ile ittifak
yaptı (622/1225). Bu ittifakın sonucunda
el-Melikü'l-İ-Şeşref'e ait olan Ahlat Celâled-
din Hârizmşâh tarafından kuşatıldı (15
Zilkade 623 / 7 Kasım 1226). Fakat kuşat-
ma devam ederken Azerbaycan'da çıkan
karışıklıklar ve kış mevsiminin bastırması
Celâleddin Hârizmşâh'ın Ahlat'ı işgalini
engelledi.

el-Melikü'l-İ-Şeşref, Dimaşk'ta kardeşi el-
Melikü'l-Muazzam tarafından on ay kadar
ikamete mecbur edildikten sonra aleyhi-
ne ittifak yapmayacağına dair söz alınıp
serbest bırakıldı ve ilk iş olarak Celâleddin
Hârizmşâh'a karşı I. Alâeddin Keykubad'-
la ittifak yapma yoluna gitti. İki hüküm-
dar arasındaki yakınlaşma I. Alâeddin
Keykubad'ın el-Melikü'l-İ-Şeşref'in kız kar-
deşiyle evlenmesiyle daha da güçlendi.

el-Melikü'l-Muazzam'ın ölümünün ar-
dından Dimaşk, el-Melikü'l-İ-Şeşref ve el-
Melikü'l-Kâmil tarafından kuşatıldı (624/
1227). Kaleyi savunan el-Melikü'l-Muaz-
zam'ın oğlu el-Melikü'n-Nâsir Dâvûd Ke-
rek, Salt ve Nablus'un kendisine verilmesi
şartıyla kaleyi teslim etmek zorunda kaldı
(Şâban 626 / Temmuz 1229). el-Melikü'l-
Eşref ve el-Melikü'l-Kâmil arasında ön-
ceden varılan anlaşma gereği Dimaşk el-
Melikü'l-İ-Şeşref'e teslim edilirken el-Meli-
kü'l-İ-Şeşref de el-Cezîre'deki bazı yerleri
(Rakka, Ruha [Urfa], Suruç, Harran, Re'-
sül'ayn) el-Melikü'l-Kâmil'e bıraktı.

Celâleddin Hârizmşâh, Suriye'deki buh-
randan istifade ederek el-Melikü'l-İ-Şeşref'e
ait olan Ahlat'ı tekrar kuşatarak ele ge-
çirdi (627/1230). Fakat bu harekât Eyyûbî
ailesini olduğu kadar Anadolu Selçuklu-
ları'nı da rahatsız etti. Hârizmşâh'a karşı
ittifak kuran iki hânedanla Celâleddin Hâ-
rizmşâh arasında meydana gelen Yassı-
çimen savaşı (627/1230) el-Melikü'l-
Eşref, 5000 kişilik seçme bir Eyyûbî kuv-
vetinin başında savaşın kazanılmasında
etkili oldu ve Hârizmşâh tarafından işgal
edilen yerleri geri aldı.

el-Melikü'l-İ-Şeşref, ağabeyi el-Melikü'l-
Kâmil ile beraber Âmid Artuklular'ı üzeri-
ne yapılan sefere katıldı ve Âmid Kalesi'ni
ele geçirdi (630/1232). Ertesi yıl Hasan-
keyf'i kuşatıp alarak Artuklular'ın Hısnı-
keyfâ- Âmid koluna son verdi. Bu geli-
melerden rahatsız olan Alâeddin Keyku-
bad'ın Moğol istilâsına karşı tedbir alın-
madığı gerekçesiyle el-Melikü'l-İ-Şeşref'e
ait Ahlat'ı ele geçirmesi iki hânedan ara-
sında çatışmayı kaçınılmaz hale getirdi
(630/1232).

631 (1233-34) yılında yanındaki on altı
Eyyûbî meliki ve kardeşi el-Melikü'l-İ-Şe-
şref'le beraber Anadolu'ya giren el-Meli-
kü'l-Kâmil bu sefer sırasında Keykubad'ın
akılcı savunma politikası sebebiyle ba-
şarılı olamadı. Seferin başarısızlıkla so-
nuçlanmasının bir sebebi de el-Melikü'l-
Eşref'in başarılı olunması halinde Di-
maşk'ın elinden alınarak kendisine Ana-
dolu'dan beldeler verilmesinden endişe
etmesidir.

Bu seferin ardından el-Melikü'l-Kâmil
ile el-Melikü'l-İ-Şeşref'in arası açıldı. Eşref
Hama, Humus, Halep Eyyûbî meliklerinin
yanı sıra Anadolu Selçuklularının da ka-
tılımlı ağabeyi el-Melikü'l-Kâmil'e karşı
yeni bir ittifak kurdu. Midesinden rahat-
sızlanan el-Melikü'l-İ-Şeşref 4 Muharrem
635 (27 Ağustos 1237) tarihinde Dimaşk'ta
vefat etti. Önce Dimaşk Kalesi'nde top-
rağa verildi, daha sonra Kellâse'de ya-
pılan türbeye nakledildi (İbn Hallikân, V,
333). Türbede bir kütüphane tesis edil-
miş ve bir çeşit türbe-dârülkurrâ haline
getirilen türbesinde kıraat âlimi Ebû Şâ-
me meşihatü'l-kırâa görevinde bulun-
muştur. Şerefeddin İbn Uneyn, İbn Ebû'l-
İsba' ve Bahâeddin Es'ad b. Yahyâ es-
Sincârî gibi devrin ünlü edip ve şairlerin-
den birçoğu onu öven şiirler yazmıştır. el-
Cezîre ve Suriye'yi en iyi tanıyan hüküm-
darlardan biri olan el-Melikü'l-İ-Şeşref'in
Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin
Keykubad'ın ve el-Melikü'l-Kâmil'in bir-
birine yakın tarihlerde ölümleriyle bölge-
de güçlü ve tecrübeli bir yönetici kalma-
mış, bu sayede Moğollar Anadolu'ya
girerek Suriye'ye kolayca uzanmışlardır.

el-Melikü'l-İ-Şeşref hadis ve fıkâh âlimle-
rine büyük saygı göstermiş, mantık ve
kelâmıla uğraşan âlimlere ise açıkça cep-
he almıştır. 631'de (1233-34) zamanın
ünlü kelâmcılarından Seyfeddin el-Âmi-
dî'nin eski hükümdarla gizlice mektup-
laştığı iddiasıyla ders vermesini yasakla-
mış ve ölümüne kadar onu göz hapsinde
tutmuştur. Buna karşılık devrin büyük
hadisçilerinden İbnü'z-Zebîdî diye tanı-
nan fakih, dil ve kıraat âlimi Ebû Abdul-
lah Sirâcüddin Hüseyin b. Mübârek ez-
Zebîdî'yi Dimaşk'a davet edip ondan ha-
dis dinlemiş, yine Dimaşk'ta yaptırdığı
Dârü'l-hadisî'l-Eşrefiyye'ye dönemin bir
başka ünlü hadis ve fıkâh âlimi İbnü's-Sa-
lâh eş-Şehrezûrî'yi getirterek yönetimini
ona vermiştir. Dönemin kaynaklarının
son derece dindar bir hükümdar olarak
tanıttığı el-Melikü'l-İ-Şeşref'in içkiye aşırı
düşkün olduğu kaydedilmektedir. Urfa'-
da Halîlürrahman, Dimaşk'ta Cerrâh ve

Tövbe camilerini yaptırmıştır. Gaziantep'te Eşrefiyye Medresesi muhtemelen onun tarafından inşa ettirilmiştir. İbnü'l-Adîm *Kitâbü Dav'î's-sabâh*'ı onun adına telif etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec, *Târîh*, II, 472-475, 484-487, 490-491, 502-509, 523-530, 532-535; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Nâzîf, *et-Târîhu'l-Manşûrî* (nşr. Ebû'l-İd Dûdû), Dimaşk 1401/1981, 24, 38-43, 65, 74-79, 92-97, 104-166, 173-181, 197-261; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/2, s. 518, 526, 561-562, 592-593, 597, 602-603, 608-609, 618-625, 644, 654-667, 671-673, 675-676, 684-685, 699-700, 704-705; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, III, 169-170, 181-190, 193, 197-201, 205-209; İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 201-218, 309-315, 374-418, 425-428, 439-448; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 330-341; İbn Vâsîl, *Müferricü'l-kürûb*, III, 155-159, 175-179, 263-270; IV, 22-31, 48-49, 70-77, 90-107, 126-132, 137-142, 175-181, 186-191, 203-209, 228-241, 256-268, 280-281, 294-302, 314-320; V, 74-88, 98-99, 109-110, 121-128, 137-153; İbnü'l-Furât, *Târîh* (nşr. Hasan Muhammed eş-Şemmâ), Basra 1970, V/1, 7, 11, 106-107, 130, 243-244; H. L. Gottschalk, *al-Malik al-Kâmil von Egypten und seine Zeit*, Wiesbaden 1958, bk. İndeks; Zambaur, *Manuel*, s. 97-98; R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977, s. 127-131, 156-185, 193-238; G. Vath, *Die Geschichte der Artuquidischen Fürstentümer in Syrien und der Gazira'l-Furatiya*, Berlin 1987, s. 129, 132-133, 148-149; Süleyman Özbek, *Türkiye Selçukluların-Eyyûbî İlişkileri* (doktora tezi, 1995), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 70, 72; Önder Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden I. el-Eşref Muzaffereddin Musa Döneminin Siyasî Tarihi: 597/1200-635/1237* (yüksek lisans tezi, 2000), MÜ Türiyat Araştırmaları Enstitüsü; Remzi Ataoğlu, "Artuklu-Eyyubî İlişkileri", *TİD*, sy. 10 (1995), s. 71-90.

ÖNDER KAYA

el-MELİKÜ'L-EŞREF, Şa'bân

(الملك الأشرف شعبان)

Ebû'l-Mefâhîr (Ebû'l-Meâlî)

el-Melikü'l-Eşref Zeynüddîn (Nâsirüddîn)

Şa'bân b. Hüseyin

b. Muhammed b. Kalâvûn

(ö. 777/1376)

Memlük sultanı

(1363-1376).

754'te (1353) doğdu; Muhammed b. Kalavun'un torunudur. Amcazadesi Selâhaddin Muhammed'in aklî melekelerini yitirdiği gerekçesiyle sultanlıktan azledilmesinden sonra el-Melikü'l-Eşref Zeynüddîn unvanıyla tahta çıkarıldı (15 Şâban 764 / 30 Mayıs 1363). Yaşının küçüklüğü dolayısıyla yönetim, saltanatının ilk

üç yılında kendisini tahta çıkaran emîrlerden Yelboğa el-Ömerî ve Tayboğa et-Tavîl'in, arkasından iki yıl Atabeg Esendimir'in elinde kaldı.

el-Melikü'l-Eşref'in saltanatının üçüncü yılında Kıbrıs Kralı I. Pierre (Peter), papa ve Fransa Kralı II. Jean ile görüşüp desteklerini sağladıktan ve İngiltere ile Almanya'nın gerçekleştireceği sefer için taahhütlerini aldıktan sonra Kıbrıs, Venedik, Ceneviz ve Rodos gemilerinden oluşan bir Haçlı donanmasıyla İskenderiye'ye çıkarma yaptı; valinin hac maksadıyla Hicaz'da bulunmasından dolayı hazırlıksız yakaladığı şehri halkın kahramanca savunmasına rağmen işgal etti (22 Muharrem 767 / 9 Ekim 1365). Haçlı askerleri görülmemiş bir vahşetle sürdürdükleri üç günlük katliam, tahrip ve yağmanın ardından 5000 civarında esiri ve topladıkları kıymetli eşyayı gemilere yükleyip götürdüler. İşgal haberi Kahire'ye ulaşınca el-Melikü'l-Eşref ve Yelboğa el-Ömerî ordunun başında İskenderiye'ye geldilerse de Haçlıları bulamadılar. Gerekli tamirat yaptırıldı, surlar tahkim ettirildi ve önceden valilik olan şehir nâiblik haline getirildi. Ayrıca Kıbrıs'ın fethi için güçlü bir donanma hazırlanması kararlaştırıldı. Yelboğa tarafından yürütülen bu faaliyet yaklaşık sekiz ayda tamamlanırsa da onunla sultan arasında beliren anlaşmazlık yüzünden sefere çıkılamadı. Makrîzî, bu sırada Osmanlı padişahının bir elçi göndererek yapılacak Kıbrıs seferi için yardımda bulunmayı taahhüt ettiğini söyler (*es-Sülûk*, III/1, s. 121). Gırnata Nasrî sultanı da bir mektupla İskenderiye halkının acısını paylaştığını bildirmişti.

Yelboğa, otoriteyi bütünüyle eline alabilmek için rakibi Tayboğa'yı Dimaşk nâibliğine tayin ettirmiş, buna uymayınca da onu ve bazı yakınlarını tutuklatmıştı. Ancak Yelboğa tek başına kalınca sertliği, kabalığı ve önemli makamlara kendi adamlarını getirmesi yüzünden kısa sürede epeyce düşman kazandı. Neticede çocuk yaşımda olmasına rağmen onun nüfuzundan kurtulmak isteyen sultanın da gizlice desteklediği bazı muhalifleri bir suikast planı hazırladılar. Bunu öğrenen Yelboğa, Kal'atülcebel'e giderek hâpiste tutulan sultanın kardeşi Onuk'u tahta çıkardı. Ancak üzerine gelen el-Melikü'l-Eşref'in emirleri karşısında tutunamayıp kaçmak zorunda kaldı ve bir süre sonra öldürüldü (Rebîülevvel 767 / Aralık 1366). O sırada on üç yaşında olan sultan bu defa tahtta kalmasını sağlayan emirlerin lideri Esendimir en-Nâsirî'nin nüfuzu al-

tına girdi. Fakat yaklaşık iki yıl sonra Yelboğaviye memlüklerinin çıkardıkları bir isyanı bastıran Esendimir'i isyancılarla iş birliği yaptığı dedikodusundan yararlanarak tutuklattı ve bu tarihten itibaren yönetimi kendi eline aldı. Esendimir'in yerine getirilen Emîr Aktemir es-Sahâbî sultanın ölümüne kadar bu görevde kaldı. Emîr Akdemir'in yaptığı sefer neticesinde Nûbeliler Mısır'ın hâkimiyetini tanıdılsa da ardından onun esirlere kötü muamelesi yüzünden başkaldırıp Asvan'a saldırdılar ve burayı tahrip ettiler.

769 (1367-68) yılı içinde Ayas'a bir çıkartma yapan Haçlı donanması Memlük ordusunun yaklaştığını duyunca geri çekildi. Fakat kısa bir süre sonra Kıbrıs Kralı I. Pierre kumandasındaki daha büyük bir Haçlı donanması Trablusşam'a çıkartma yaptı ve şehre giren birlikler büyük bir katliam gerçekleştirdiler. 1369'da tahta çıkan II. Pierre döneminde Kıbrıs'la ilişkiler düzeldi ve kralın teklifiyle barış antlaşması imzalanıp esirler karşılıklı olarak serbest bırakıldı. Ancak ülkede sağlanan istikrar sultanın üvey babası Olcay el-Yûsuff'nin isyanıyla bozuldu (Muharrem 775 / Temmuz 1373), isyan bastırıldıktan sonra Olcay'la birlikte bazı emirler öldürüldü. 776'da (1374) Kilikya Ermeni Krallığı üzerine gönderilen ordu başşehir Sis'i zaptederek bu devleti ortadan kaldırdı ve Memlük sınırlarını Anadolu'ya taşıdı. Aynı yıl içinde Dimaşk'a bağlı bir vilâyet olan Kudüs müstakil bir nâiblik haline getirildi.

el-Melikü'l-Eşref 777'de (1376) hacca niyetlendi ve yokluğunda tahta çıkarılmasından korktuğu kardeşleriyle amcasının oğullarını Kerek zindanlarına gönderdikten sonra Mısır'daki Abbâsî Halifesi I. Mütevekkil-Alellah ile birlikte büyük bir alayla Kahire'den ayrıldı. İhtilâf çıkarmalarından korktuğu emirleri yanına almış, güvendiklerini geride bırakmıştı. Ancak Akabe körfezi civarına gelindiğinde beraberindeki emirlerden bazıları para ve erzak isteğiyle karışıklık çıkardılar ve el-Melikü'l-Eşref'i ölümle tehdit ettiler. Bu durum karşısında sultan, birkaç yakın adamıyla birlikte bir gece gizlice Kahire'ye dönmekten başka çare bulamadı. Fakat orada daha büyük bir tehlikeyle karşılaştı. Çünkü kendisi daha Kahire'den ayrılmadan Akabe'de isyan edenlerle anlaşmış olan Emîr Karatay ve arkadaşları, belirledikleri gün gelince onun öldüğü söylentisini yayarak yerine Kal'atülcebel'de oğlu Ali'yi tahta çıkarmışlardı. el-Melikü'l-Eşref Kahire'de bir süre saklandıysa da nihayet yakalanıp öldürüldü (4